

Udviklingstendenser i velfærdsstatens modsigelser

Erik Christensen

I de kommende år står velfærdssamfundet til debat. I forlængelse af statsministerens åbningstale i okt. 2003 bekendtgjorde regeringen nedsættelsen af en sagkyndig Velfærdskommission, der fik som opgave at analysere den forventede udvikling og komme med muligheder for reformer af velfærdssystemet.

De fleste er enige om et behov for en ændring af en række af velfærdssamfundets mekanismer. I den offentlige debat høres ofte argumenter om, at der i fremtiden ikke er råd til en stigende velfærd, hvis ikke principperne for en række overførselsindkomster ændres og de samtidig beskæres. Det kan man også indirekte læse udad det kommissorium, som regeringen gav for Velfærdskommissionen. Heri opstilles en række præmisser og rammer for kommissionens arbejde, der samtidig definerede en bestemt problemopfattelse og problemløsning.

Overordnet ses befolkningens ændrede alderssammensætning i retning af flere ældre og færre i den erhvervsaktive alder som værende et stort fremtidigt problem, fordi det vil indebære et øget behov for velfærdsydelse. Samtidig antages det, at der i fremtiden ikke vil være en mulighed for at øge skatterne. Derfor vil man anse det for nødvendigt i højere grad at målrette velfærdssystemerne til de grupper, der har mest behov for hjælp. Og det kan kun ske, hvis der gennemføres reformer, der øger arbejdsudbuddet og beskæftigelsen.

Med et sådant kommissorium har regeringen allerede stillet diagnosen og angivet i hvilke retninger løsningerne på problemerne skal gå. Man ønsker den universelle, socialdemokratiske velfærdsmodel drejet i retning af en mere ”selektiv” liberal model samtidig med en styrkelse af den hidtidige aktiveringspolitik og ønsker hertil ekspertmæssig legitimering. Synsvinklen er statsfinansiel og med henblik på en styrkelse af markedet. Det var også typisk, at kommissionen hovedsagelig kom til at bestå af økonomer, hvorimod hverken sociologer, politologer eller andre fagdiscipliner, der har beskæftiget sig med velfærdspolitik blev repræsenteret.

Set fra en lønmodtager- og borgersynsvinkel eksisterer der nogle andre væsentlige problemer i velfærdsstaten – nemlig et arbejdsfordelings- og arbejdsløshedsproblem, samt et klientgørelsesproblem.

For det første udelukkes en stor gruppe samfundsborgere permanent fra normalt lønarbejde og bliver derfor henvist til aktivering. Desuden dominerer lønarbejdet andre former for samfundsnødvendigt arbejde som f.eks. børnepasning, hvilket betyder, at dette samfundsnødvendige arbejde også fordeles meget ulige og især mellem de to køn.

For det andet kan et meget stort antal samfundsborgere kun eksistere ved at modtage offentlige indkomstoverførsler. Reglerne for modtagelse af disse bliver stadig mere indviklede, og staten stiller i stigende grad specifikke krav til modtagerens livsform og adfærd som betingelse for modtagelse. Det skaber retssikkerhedsproblemer og klientgørelsesproblemer. Der kommer en ubalance i forholdet mellem individets rettigheder og statens pligter.

Velfærdssamfundet har altid været præget af store værdikonflikter, modsigelser og modsætninger. En række velfærdsordninger har en række indbyggede værdimæssige modsætninger/ambivalenser, som forskyder sig efter den økonomiske/politiske konjunktur. Det gælder f.eks. synet på lønarbejdet og synet på sociale ydelser som rettigheder.

Velfærdsstatens udformning har altid været præget af de økonomiske konjunkturer og de sociale problemer, der har domineret i en given periode. I perioder med stor arbejdsløshed er der lavet ordninger, som sikrer at man kan have en indkomst uden for arbejdsmarkedet (f.eks. efterløn og orlov), og i opgangsperioder har man forsøgt at presse folk ud på arbejdsmarkedet (aktiv arbejdsmarkedspolitik). Det har betydet, at der i velfærdssamfundets idé altid har eksisteret en dobbeltholdning til lønarbejdet. På den ene side er velfærdssamfundet karakteriseret ved, at man kan få sikret en indkomst uden for lønarbejdet (v. arbejdsløshed, sygdom, ulykke, barsel, uddannelse, pension). På den anden side bygger velfærdssamfundet også på lønarbejdet, og her ligger en tendens til tvang til lønarbejde i form af rådighedsforpligtelse, aktivering.

Forholdet mellem rettigheder og pligter i velfærdsstaten har også været præget af de økonomiske og politiske konjunkturer. Tidligere forstod man især forholdet som, at man havde ret til sociale

ydelse og overførselsindkomster, og at disse rettigheder var modsvaret af en solidarisk skattepligt. I dag bliver modtagelse af arbejdsløshedsunderstøttelse og kontanthjælp opfattet mere snævert som en ret, der modsvares af en aktiveringspligt, hvor man taler om et "noget for noget" princip. Det betyder, at aktiveringspligten i dag fremhæves som mere væsentlig for legitimering af velfærdsstaten end skattepligten. Dog opererer man i dag ikke med et "noget for noget" princip, når det gælder sundhedsydelse og uddannelsesydelser. Her modsvares rettighederne af en skattepligt. Endvidere gælder det, at hvor man tidligere i velfærdsstatens historie lagde mere vægt på rettighederne og de frihedsmuligheder de gav, lægger man i dag mere vægt på pligterne.

Indtil midten og slutningen af 1980'erne er den danske velfærdsstat klart præget af at være universalistisk d.v.s. væsentlige sociale ydelser byggede på medborgerskabet og var skattefinansieret (den socialdemokratiske model) imodsætning til en tvungen socialforsikringsmodel (den konservative model) og en residualmodel byggende på "støtte til de svage" (den liberale model).

Man kan sige, at den danske velfærdsmodel i slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne var på vej til en "borgerlønsnignende" universel model, fordi man på daværende tidspunkt havde en lempelig arbejdsløshedskasseforsikring og var på vej til at indføre orlovsordninger og efterlønsordninger, der pegede i borgerlønsretning. Det var også en periode med høj arbejdsløshed, hvor man blev interesseret i at sikre en indkomst for grupper, der ønskede at gå ud af arbejdsmarkedet (midlertidigt eller permanent).

Siden midten af 1990'erne er man gået i en hel anden retning. I takt med faldet i arbejdsløsheden og bedringen af konjunkturerne forsøgte man at presse grupper ind på arbejdsmarkedet. Det skete igennem nye aktiveringsordninger, stramning af a-kasse-reglerne og en langsom udfasning af orlovsordningerne. Sammenhængende med at efterlønsordningen og pensionssystemet blev stadig mere forsikringspræget, pegede det i retning af, at den danske model fik flere residuelle og forsikringsprægede træk og dermed bevægede sig væk fra sit universelle udgangspunkt.

Det har i en række tilfælde betydet, at modsætningerne mellem en række principper i vores social- og arbejdsmarkedslovgivning er blevet skærpet.

Princippet om at se sociale ydelser som en rettighed er kommet under pres og blevet modificeret. Tidligere blev f.eks. arbejdsløshedsunderstøttelse betragtet som en rettighed til en social ydelse indtil, man blev tilbudt et ordinært job. Med aktiveringslovgivningen indførte man et nyt princip. Nu blev man tvunget til aktivering som modydelse for sin understøttelse, hvor man hverken regnes som arbejdsløs eller beskæftiget ("at yde for at nyde-princippet"). Desuden hersker der i dag usikkerhed, om der eksisterer en ubetinget grundlovssikret ret til forsørgelse, og tendensen i socialpolitikken i nyere tid går i retning af individualprincippet, dvs. princippet om at man modtager samme sociale ydelse uanset samlevers økonomiske status, er blevet brudt.

Aktiveringspolitikken har skabt en ny form for social utryghed og ubalance. Antallet af folk, der falder helt uden for systemet ("hjemløse") synes at være nogenlunde konstant, hvorimod der findes et stigende antal mennesker, der er for syge til at arbejde, men for raske til pension og anden hjælp. De vil heller ikke kunne få kontanthjælp, hvis ægtefælden kan forsørge dem. Det vil sige, at det sociale system har nogle "huller".

Det betyder, at der i aktiveringspolitikken ligger en kim til en ny klassesdannelse og brud med et ligeværdigheds- og medborgerskabsprincip, idet man nu får en stadig tydeligere deling mellem et A-hold, et B-hold og et C-hold.

Aktiveringslovgivningen har forstærket lønarbejdsmarkedets dominans i forhold til andre aktiviteter bl.a. ved et skarpt skel mellem "aktive" og "passive" ydelser og ved at skærpe betingelserne for at få de "passive" ydelser. Samtidig bliver en række modtagere af overførselsindkomster (løntilskud og kontanthjælp) diskrimineret i forhold til de almindelige lønmodtagere ved ikke at have de samme rettigheder (f.eks. ferie og pension) som disse.

I det skarpe skel mellem "aktive" og "passive" ydelser ligger også en tvang til "aktivitet" og "passivitet". Som arbejdsløs/kontanthjælpsmodtager tvinges man til aktivering, på trods af, at det i mange tilfælde ikke hjælper med til at skabe beskæftigelse, men ofte tværtimod er med til at fastholde en i arbejdsløshed. Samtidig straffes man dobbelt ved at være på en "passiv" overførselsindkomst. For det første bliver man nedvurderet ved at blive stemplet som værende "passiv". For det andet tvinges man f.eks. til "passivitet", idet man forbydes at deltage i frivilligt

socialt arbejde og være kunstnerisk "aktiv", fordi det betragtes som statsstøtte til det frivillige sociale arbejde og til kunstnerisk aktivitet.

Det er med dette baggrundsbillede man skal forstå udvalget af denne antologis artikler. De forsøger alle på forskellige måder at dokumentere, analysere og forholde sig til disse udviklingstendenser. Antologien starter med en fortælling af Rune Engelbreth Larsen, som viser hvad der sker, når man mistænkes for at misbruge dagpengesystemet.

En fortælling fra det virkelige liv

I juni 2003 havner et avisinterview fra Jyllands-Posten på beskæftigelsesminister Claus Hjort Frederiksen's bord, hvor det tilsyneladende skaber en vis bestyrtelse. Her fortæller en dagpengemodtager (Jens-Rune Gissel) fra Århus, at det er hans mål at være arbejdsfri, og at han ikke har dårlig samvittighed over at blive brødfødt af det offentlige. Han får frataget sin understøttelse og en undersøgelse af hans rådighed starter. Jens-Rune har ikke noget at skjule og står ved sine synspunkter, og det ender med at han får sine tilbageholdte dagpenge udbetalt. Moralen synes at være, at det kan betale sig at stå frem og stå ved sine synspunkter – også hvor de er ilde hørt af systemet. Denne beretning fortæller ikke bare noget om aktiveringskravenes virkelighed. Den stiller det også over for et konkret alternativ, som imidlertid ikke kan indpasses i den herskende arbejdsmoral. Et alternativ, der hævder, at man godt kan bidrage til samfundet på anden måde end gennem lønarbejde; at offentlige ydelser kan være »samfundsforbedrende« i sig selv, som Jens-Rune Gissel udtrykker det over for sin A-kasse.

Aktivering og skabelsen af en ny underklasse

De næste tre artikler viser, at aktivering både bevidst og ubevidst har andre mål end de officielle. Jørgen Elm Larsen (JEL) giver et overblik over den danske aktiveringspolitik og dens effekter og sætter spørgsmål ved nogle af de antagelser, der ligger til grund for den danske aktiveringspolitik. For det første er aktiveringspolitikken dyr (ca. 20 mia.). Dernæst er aktiveringspolitikken positive effekter både set i forhold til integrationen på arbejdsmarkedet samt den sociale integration tvivlsomme. Selvom beskæftigelseseffekten ofte er begrænset, er mange arbejdsløse ambivalente i forhold til deres deltagelse i aktivering. Mange er tilfredse, men for nogle foregår det i "et lukket

univers" og bliver et mål i sig selv og er dermed med til at styrke klientgørelsen. JEL mener, at hele forestillingen om et aktivt samfund baseret på aktivering bygger på nogle ulige magtforhold (opfattelse af rettigheder og pligter) hvor der især fokuseres på individets pligt til at være selvforsørgende, mens samfundets forpligtelse til at skabe beskæftigelse nedtones. Det betyder, at skylden for arbejdsløsheden lægges på "ofret", og at arbejdsmarkedet er blevet mindre "rummeligt", på trods af de senere års tale om virksomhedernes sociale ansvar og "rummeligt arbejdsmarked". JEL foreslår, at man genovervejer omfanget af og målgruppen for aktiveringspolitikken, således at man undgår en "fastlåsnings af de arbejdsløse i aktiveringen".

Selvom aktiveringen er dyr, dens effekter er meget begrænsede og den på mange måder er i direkte modstrid med både traditionelle liberale og socialdemokratiske principper, opretholdes den alligevel. Erling Frederiksen (EF) forsøger at finde mulige forklaringer på årsagerne til at den gennemførte aktiveringspolitik alligevel opretholdes. Umiddelbart skulle man måske tro, at fagbevægelsen var kritisk overfor aktiveringen. Det er den også nogle få steder. Men med den nye arbejdsmarkedsreform har fagbevægelsen også fået en interesse i aktiveringen, fordi man nu kan tjene penge på at aktivere. En anden grund til at aktiveringen fortsætter er, at kommunerne har stærke økonomiske interesser i at bevare ordningen, fordi det formentlig vil betyde skattestigninger eller forringelse af den offentlige service, hvis man skulle aflønne de aktiverede efter overenskomstmæssige vilkår. Desuden har en række virksomheder i erhvervslivet en interesse i at anvende gratis eller billig arbejdskraft. Endelig kan aktiveringsordningerne ses som et finanspolitisk redskab til at bremse lønudviklingen. Samlet set ser EF en række magtfulde grupper, organisationer og institutioner som havende stærke økonomiske interesse i at bevare aktiveringen. Det forklarer så sikkert også, hvorfor politikere og folketing har været så tavse i debatten om aktiveringens formål og effekter for de ledige.

Regeringen indførte i 2002 den såkaldte starthjælp (der er lavere end den normale kontanthjælp), hvis man inden for de sidste otte år har været bosat i udlandet mere end et år. Morten Ejrnæs (ME) kalder det en absurd forsørgelsesydelse. For det første er det tankevækkende (absurd), at man startede (efter 1967) med at sikre flygtninge ligebehandling, men at man 30 år efter på grund af en populistisk hetz, er begyndt at diskriminere dem. For det andet er det absurd, at man laver en markant forskelsbehandling af flygtninge i forhold til kontanthjælpsmodtagere, når vort velfærdssamfund bygger på principper om ligestilling og ligebehandling. For det tredje er det

absurd set i forhold til at vores samfund prioriterer overholdelsen af internationale konventioner om menneskerettigheder, men alligevel diskriminerer groft. For det fjerde er det absurd, at disse principper om ligebehandling sættes til side med henvisning til incitamentsstrukturen på det danske arbejdsmarked. Dernæst er den lave starthjælp på det mere konkrete plan absurd (ulogisk) set i forhold til, at nyankomne flygtninge ikke er den gruppe som har størst mulighed for at skaffe sig et arbejde, men at det højst sandsynlig bliver flygtningebørnene, der ved ekstraarbejde får mulighed for at forsørge deres forældre. Endelig er det absurd, at vi får udsigt til flere højtuddannede taxachauffører og pizzabagere, samt at flygtningerevalidender (som normalt skulle have en højere ydelse) også må nøjes med starthjælpen.

Samlet set tegner sig et billede af en kynisk politik, hvis reelle mål synes at være at skabe en disciplinering i samfundet, at begrænse tilstrømningen af flygtninge til Danmark og at indlede en beskæring af de sociale ydelser gennem brug af salamtaktikken: Først ramme de svageste. Dernæst forsøges principperne overført på hele gruppen af arbejdsløse og bistandsklienter.

En novelle om det absurde velfærdssamfund

Finn Gemyntes novelle: ”Didriks dyd. Den der sover synder ikke” er en blanding af ironisk og grotesk skildring af en masse absurditeter i arbejdsmarkeds- og socialsystemet. I vort samfund er der ikke plads til bestemte livsformer. Man skal have bestemte egenskaber for at arbejde og blive accepteret. Dovenskab er som i middelalderen en dødssynd. Novellens hovedperson, Didrik er af natur ”doven”, og det kan ikke accepteres i vort samfund. Men Didrik er slet ikke doven i traditionel forstand. Manden har en masse ideer og projekter, som han er meget optaget af. Han starter endda egen virksomhed og får iværksætterstøtte. Han er også meget ansvarlig og kan lide at passe sine egne børn, er hjemmegående husfar. Det er også arbejde, men blot ikke normalt lønarbejde, som kræves af samfundet. Han kan lide at læse og skrive, at være forfatter og har en vis succes. Men han passer ikke til det almindelige karriereliv, hvor man skal sælge sig selv. Han mærker den nye og hårdere arbejdsmarkedspolitik og diskrimination – den ideologiske – ”nasserøv” – fra de nærmeste – og udnyttelsen som aktiveret. Og så er fortællingen absurd, fordi det egentlig er godt, at man ikke behøver at arbejde så meget, fordi teknologien har muliggjort et rigt liv. Så hvorfor ikke udnytte det? Det er ikke bæredygtigt med alt dette arbejde.

Samlet set formår novellen at behandle en lang række absurditeter med en blanding af humor, ironi, et stæk af stærk anklage, men også båret af overbærenhed og lidt medlidenhed – og så en dyb undren over inkonsekvensen i den dominerende ideologi.

Klientgørelse

Herefter kommer tre artikler om forskellige sider af klientgørelsesprocessen. Lise Ehlers (LE) viser at der de sidste år er sket en voldsom vækst i antallet af det, der kaldes somatiserende tilstande (med diagnoser som fibromyalgi, kronisk whiplash syndrom, kroniske smerter, kronisk træthedssyndrom mv.), der viser sig i et øget sygefravær. På dette område er det imidlertid svært at stille en ”rigtig” diagnose. De umiddelbare symptomer er ofte udbrændthed, stress og kroniske smerter og de bagvedliggende årsager er ofte et opskruet arbejdstempo, utryghed i jobbet og familiære konflikter. Det er LE’s hovedtese, at mange bliver hængende i sygerollen på grund af en lang række uheldige interessesammenfald. Patienterne er for syge til at arbejde, hvorfor de søger at få en diagnose, der kan sikre dem sygedagpenge, og læger, psykologer og advokater lever af at udstede diagnoser, hvilket er med til at ”sygeliggøre” mennesker yderligere. Det grundlæggende problem i samfundet er, at der findes en permanent arbejdsløshed, og en lang række mennesker, der hverken kan tåle arbejde eller aktivering kommer på sygedagpenge, hvor de forsøger at fastholde en sygeidentitet, fordi det sikrer et økonomisk grundlag. Det betyder samtidig at mange eksistentielle og sociokulturelle problemer bliver omformuleret til individuelle sygdomsproblemer.

Nanna Mik-Meyers (NMM) viser, hvordan organisatoriske forhold i danske revalideringscentre skaber en bestemt og begrænset interaktion mellem personale og klient. Omdrejningspunktet for NMMs analyse er, at personalets opfattelse og beskrivelse af en arbejdsløs aldrig vil kunne reflektere det pågældende menneskes særegne, unikke situation, men skal som sagt i stedet læses som en afspejling af særegne organisatoriske forhold. Dette forhold bliver særlig tydeligt – og problematisk – i forhold til personer, hvis situationen disharmonerer med de organisatoriske kategorier, som NMM illustrerer med en case i artiklen. NMMs artikel rejser en påkrævet diskussion om, hvorvidt ”Mennesket frem for systemet”, som udover at give titel til partiet Venstres principprogram, er et slogan, som alle – uanset politisk tilhørsforhold – støtter op omkring, er et ideal som kan forankres i det praktiske sociale arbejde? Ud fra denne artikel er det vanskeligt at se, hvordan personale i velfærdsinstitutioner skal kunne forholde sig til ”det hele menneske” med den

unikhed der kendetegner et hvert menneskets situation, når socialt arbejde foregår i institutioner med en særlig historie, afgrænsede mål, metoder og et bestemt værdi- og normsæt.

Nina v. Hielmcrone (NH) tager fat på spørgsmålet om retssikkerhed i forbindelse med forsørgelsesydelse. Et par udviklingstræk skulle pege i retning af øget retssikkerhed. Det, at forsørgelsesydelse gradvist er overgået fra at blive ydet ud fra et behovsprincip med indbygget skønsmæssig vurdering til at bygge på et retsprincip med forud fastlagte takster kunne pege i retning af en øget retssikkerhed. Det er nemlig en almindelig opfattelse, at man ved en udtømmende retslig normering sikrer større effektivitet i forvaltningen og undgår en unødigt klientgørelse. Da denne udvikling er gået hånd i hånd med at forsørgelsesydelserne er overgået til masseadministration ved hjælp af EDB, skulle man ifølge den traditionelle retssikkerhedsforståelse kunne kombinere retssikkerhed med effektivitet og retfærdighed og samtidig afværge klientgørelse. Men det er ikke tilfældet. EDB har samtidig muliggjort en mere kompliceret lovgivning, hvilket har betydet, at hverken socialarbejdere eller borgere kan forstå reglerne. En anden effekt har været, at borgernes ret til rådgivning og vejledning ikke kan opfyldes.

Alternativer til det bestående system

I enhver problemdiagnose ligger bevidst eller ubevidst også gemt en problemløsningshorisont. Ligesom Velfærdskommissionen skal komme med forskellige forslag til udvikling af velfærdssamfundet kommer nogle af denne antologis forfattere også med forskellige skitser til løsning af velfærdssamfundets arbejdsløsheds- arbejdsfordelings- og klientgørelsesproblemer. To artikler giver forskellige filosofiske begrundelser for en udvidelse af arbejdsbegrebet og indførelse af en ubetinget basisindkomst.

Karsten Lieberkind (KL) konstaterer, at det moderne samfund er meget ensidigt og kun i begrænset omfang kender mulighed for andre former for livsudfoldelse end det aktive arbejdsliv. Det betyder bl.a., at den kontemplative, mere meditative dimension i tilværelsen undertrykkes. Den amerikanske digter og filosof Henry David Thoreau, der har været en inspirationskilde for den moderne økosofi, har i sin berømte bog om "Walden". "Livet i skovene" beskrevet et livsstilseksperiment, der også i dag kan være en inspirationskilde til, hvorledes man kan forenkle sit liv og derved få et mere rigt liv. Der er behov for en mangfoldighed i livsformer, og det kræver et helt nyt menneske- og

naturesyn, hvor man overvinder en række af de fundamentale dualismer i vore kultur – mellem menneske og natur, mellem aktiv – kontemplativ, mellem produktiv – uproduktiv og finder en ny ”gylden middelvej” med moderation og enkelhed. KL ender med at argumentere for behovet for en social utopi, hvor man kombinerer økosofisk tænkning (inspireret af Thoreau) og anarkistisk tænkning (Emma Goldman). Disse idestrømninger har været undertrykte, men udtrykker en radikal stats- og naturkritik, der kan virke befordrende for udviklingen af demokratiet. Da mange mennesker i dag har problemer med at være økonomisk selvforsynende og selvforsørgende, kunne en ubetinget basisindkomst til alle være fremmende for livsstilseksperimenter, der kunne befordre udviklingen af en dybdeøkologisk bevidsthed.

Peter Mølgård Nielsen (PMN) tager i sin alternative tænkning udgangspunkt i den amerikanske psykolog Maslows (1908-70) tale om fem typer af behov. De fysiologiske behov, sikkerhedsbehovene, kontakt-behovene, selvhævdelsesbehovene og selvaktualiseringsbehovene. Maslow opstiller behovene hierarkisk, i det der er blevet kendt som ’Maslows behovspyramide’, og hans teser er, at man overvejende må opnå tilfredsstillelse af de behov, der befinder sig på pyramidens nederste niveau, før man kan koncentrere sig om andre højere beliggende behov. PMN mener, at vi i dag står i den privilegerede situation, hvor vi ikke behøver at arbejde ret meget for at opnå dækning af både de basale fysiologiske behov og de basale sikkerhedsbehov. Samtidig har vi mulighed for at få understøttet muligheden for at få indfri vores højere behov i et vist omfang, især kontakt-behov. I de seneste årtier har strategien med at skabe fuldtidslønarbejde for alle som løsningen på alle vore behov ført til, at arbejdet og behovspyramiden i høj grad er kommet ud af fase med hinanden. Da lønnet arbejde i dag snarere stresser os og blokerer for, nærmere end indfrier de mangelbehov vi har brug for i form af øget kontakt og selvhævdelse, såvel som de selvaktualiseringsbehov vi kan have glæde af at få udviklet, kommer arbejdsmarkedspolitikken mere og mere ud af trit med tankegangen i behovspyramiden. Det mest lovende arbejdsmarkedspolitiske indgreb PMN kan få øje på, der kan få arbejde og behovspyramiden til at matche igen, er at tage initiativ til at indføre en borgerløn.

Efter disse mere filosofiske begrundelser for ubetinget basisindkomst eller borgerløn følger to andre artikler, der skitserer andre mere konkrete løsninger på velfærdssamfundets arbejdsdelingsproblemer, henholdsvis en borgerarbejdsmodel og en ”klippekortmodel”.

Anders Ejrnæs (AJ) ser i det moderne samfund en grundlæggende modsætning mellem en norm om, at fuldtidsarbejde anses som den eneste måde at opnå social anerkendelse på, og en erkendelse af at fuld beskæftigelse i en gammeldags forstand er blevet en illusion. Han mener desuden, at de sidste års aktiveringspolitik hverken bidrager til skabelse af social lighed eller anerkendelse. Det betyder, at man må finde nye løsninger på både ligheds- og anerkendelsesproblemet. Arbejdsparadigmet må gentænkes. AJ argumenterer for, at den traditionelle borgerlønsmode, der kun giver en ret til en indkomst, ikke er en holdbar løsning. Derimod argumenteres der for, at en borgerarbejdsmodel, der indeholder en pligt til at lave borgerarbejde (frivilligt arbejde, uddannelse, omsorgsarbejde og politiske aktiviteter) og en ret til en ydelse på dagpengeniveau, i højere grad vil kunne afhjælpe både uligheds- og anerkendelsesproblemerne. Borgerarbejde anses for at kunne skabe fleksibilitet mellem arbejde og familie, uddannelse og arbejde og en omfordeling af arbejdet. Et problem vil dog være, at alle borgere samtidig vil skulle sikres lige muligheder for at komme ind på arbejdsmarkedet, således at borgerarbejdet ikke er forbeholdt de marginaliserede grupper.

Helge Hvid (HH) diskuterer en konkret vision, hvor alle mennesker udstyres med en række pligter og rettigheder til at deltage i samfundet og til at præge deres eget liv. Derfor udstyres alle med et klippekort, der gør det muligt at leve i samfundets forskellige zoner (1: erhvervslivet, 2: familielivet, 3: samfundstjeneste, 4: uddannelse, 5: forskning, 6: netværk, 7: chancen). Klippekortet er en gave, hver enkelt får på sin 15 års fødselsdag. Kortet er gyldigt helt frem til 70 års alderen. Kortet giver den enkelte nogle fantastiske muligheder, men også nogle forpligtelser og et ansvar. Kortet giver pligt til at yde noget i alle årene, fra man er 15 til man er 70 år og det giver ret til en indkomst. Et årsværk i erhvervslivet er i dag sat til 1924 timer. Hvert år skal der afregnes 1924 timer erlagt i en eller flere af de syv zoner. I hele perioden fra man er 15 til man er 70 vil kortet indkræve lige godt 100-000 timer af den enkelte. Der udover har den enkelte naturligvis almindelig fritid, som vi har nu. Der er nogle minimumskrav til, hvor mange timer man skal bruge i zone 1 (erhvervslivet), zone 2 (familielivet) og zone 3 (samfundstjeneste). I erhvervslivet skal minimum lægges 560 000 timer, i familielivet 1,5 år pr barn pr. forældre, som skal erlægges inden barnet er fyldt 12 år., og i samfundstjenesten har man pligt til at lægge 6000 timer. Det er derimod frivilligt, hvor meget tid man vil bruge i resten af zonerne. Det betyder at erhvervsaktiviteten vil have det samme omfang som nu. Men der vil også ske væsentlige ændringer. Livet uden for erhvervslivet får tillagt langt mere betydning, og samfundet vil kunne høste store frugter ikke blot af uddannelserne,

men også af de faglige netværk. Den enkelte vil få på en gang større råderum og frihed, mere ansvar og tryghed og tilknytning og mening.

Denne afdeling sluttet af med en argumentation for behovet for en grundlovsreform, som indeholder en ubetinget ret til en grundindkomst fra en gruppe i den danske borgerlønsbevægelse.

Udgangspunktet er en iagttagelse af to skavanker ved den nuværende velfærdsmodel: 1. Arbejdsmarkedet fungerer ikke som marked, fordi den forhindrer beskæftigelse af mennesker under mindstelønnen. 2. Samtidig udgør overførselsindkomster i højere grad et alternativ og ikke et supplement til erhvervsindkomsten. Det skaber en opdeling af befolkningen i et A-, B- og C-hold. Ved at skabe en grundlovssikret ret til en ubetinget grundindkomst og lave et fuldt markedsbaseret arbejdsmarked kan man nydefinere velfærdssamfundets målsætninger om at skabe fuld beskæftigelse (arbejde til alle i ønsket omfang), social balance (økonomisk tryghed for alle) og ligestilling (ophævelse af forskel mellem A-, B- og C-hold). Det betyder en ny kombination af et solidarisk og et liberalt system. Det solidariske system består af en ubetinget grundindkomst til alle, der finansieres ved en gradvis afvikling af de fleste nuværende overførselsindkomster og indkomstskattefradrag. Det liberale system består i en gradvist indført fri løndannelse på arbejdsmarkedet for hermed at kunne skabe fuld beskæftigelse, d.v.s. afskaffe al ufrivillig arbejdsløshed.

Liberalismens paradokser

Bogen afsluttes med nogle artikler der kortlægger en række indbyggede paradokser i den liberalistiske ideologi.

Jørn Loftager (JL) fremsætter den paradoksale påstand, at de senere års velfærdsstat er blevet stadig mindre liberal, selvom reformaktiviteterne for at effektivisere og modernisere har været drevet af en økonomisk-liberalistisk strategi. Han skelner nemlig mellem en økonomisk og politisk liberalisme, hvor der eksisterer et helt forskelligt menneskesyn. I den økonomiske liberalisme er mennesket det økonomiske menneske, hvorimod det i den politiske liberalisme er sikringen af det lige medborgerskab, der er i centrum. Der argumenteres for, at ud fra en politisk liberalistisk synsvinkel har den danske universelle velfærdsstat udvist mange liberale træk. Samfundet har bygget på en

udpræget selvforvaltning. Og på det sociale område har universalismen som sikrer alle en lige behandling og fremhæver den lige status som borgere (som f.eks. udtrykt ved folkepensionen i 1956) også været fremmede for markedsmekanismen. Samtidig har den universelle velfærdsstat sikret en vis økonomisk uafhængighed og dermed forhindret umyndiggørelse og stigmatisering, hvilket også er nogle centrale liberale værdier. JL ser de senere års pres på den universelle velfærdsstat som klart anti-liberale, fordi det skaber større ulighed i medborgerskabet med en opdeling af borgerne i et a- og b-hold afhængig af den enkeltes markedsressourcer.

Peter Nielsen (PN) beskriver hvordan der i dag forefindes en samfundsøkonomisk konsensus, hvor alle væsentlige politiske og videnskabelige aktører og institutioner (skiftende regeringer, LO og DA, OECD og de økonomiske vismænd) er enige om alle de væsentlige og grundlæggende samfundsøkonomiske spørgsmål og svar. Denne konsensus er imidlertid problematisk, da den hviler på én altdominerende hovedretning indenfor den økonomiske videnskab, der på en række væsentlige områder kan kritiseres for at være uvidenskabelig og paradoksal.

Det uvidenskabelige består for det første i, at disse økonomer betragter fuldtids (løn)arbejde som en statisk samfundsøkonomisk nødvendighed og indiskutabel værdi for samfundet og dets borgere uden nogensinde at sætte spørgsmålet til videnskabelig diskussion. Dette til trods for, at både mængden af lønarbejde og adgangen til stadig flere forbrugsvare og tjenesteydelser er et klart normativt synspunkt, og derfor ikke kan behandles som noget, der videnskabeligt set er objektivt. For det andet argumenterer artiklen for, hvordan prognoser, dvs. statistiske forsøg på at spå om fremtiden, bruges til at determinere denne nødvendighedspolitik.

Det paradoksale i den samfundsøkonomiske politik (og økonomiske videnskab) består i, at på trods af at samfundet de sidste 100 år er blevet meget rigere, så forudsætter denne konsensus, at samfundet stadig lider under knaphed, hvorfor økonomerne fortsætter med at prædike samfundsøkonomisk knaphed.

I de seneste år er dette paradoks blevet forstærket, idet den samfundsøkonomiske konsensus under nyliberalismen i stadig højere grad pointerer nødvendigheden af, at stadig flere arbejder stadigt mere og mere intensivt på trods af stigende arbejdsløshed. Denne nødvendighedspolitik, er endvidere

dybt problematisk fordi den afpolitiserer politikken, gør politikken til et teknokratisk og administrativt spørgsmål, som samtidig lægger fremtiden i en økonomisk og politisk spændetrøje, hvor der ikke er plads til nogen grundlæggende menneskelige valg, bortset fra samfundsøkonomisk set ubetydelige spørgsmål.

Jens Lind (JL) analyserer regeringens frit-valgs politik på arbejdsmarkedsområdet. Et mål for regeringen har været at indføre det såkaldte ”frie valg” for lønmodtagerne af a-kasse.

Den erklærede hensigt med det frie valg af a-kasser gennem etablering af tværfaglige a-kasser er at skabe større fleksibilitet på arbejdsmarkedet og at udvide mulighederne for lønmodtagerne for at foretage ‘frie valg’ og dermed skabe konkurrence mellem a-kasserne om kunderne. Denne konkurrence skal så medføre at a-kasserne drives mest rationelt med en bedre kvalitet og billigere pris. JL mener imidlertid ikke det bare drejer sig om at sikre et frit valg for borgerne, men især om at opnå nogle effekter, som regeringen finder, er hensigtsmæssige, nemlig at begrænse fagforeningernes magt og indflydelse. Regeringens arbejdsmarkedspolitik hviler ifølge JL på en illusion om, at arbejdslivet er et tag selv bord, hvor alle skal have størst mulig frihed til at forfølge egne mål. Man forudsætter, at arbejdsgiveren og lønmodtageren frit kan forhandle sig til rette som to jævnbyrdige parter og lukker fuldstændigt øjnene for at arbejdsmarkedet er et asymmetrisk magtsystem, hvor det er arbejdsgiveren der i sidste instans bestemmer.

Indledningsartikel i bogen: Erik Christensen: Velfærd på vildspor: Modsigelser i velfærdssamfundet
København : Frydenlund. 312 s.

